

MAĞRİBLİ MÜSLÜMANLAR ARASINDA CÖMERTLİĞİN PİRİ OLARAK TANINAN EBÜ'L-ABBÂS es-SEBTÎ ve TASAVVUF DÜŞÜNCESİ(*)

Kadir ÖZKÖSE (**)

Özet

Ebü'l-Abbâs es-Sebtî 524/1130 yılında Sebte'de doğdu. Altı yıl Ebû Abdillâh Muhammed el-Fehhâr'ın yanında öğrenim gördü. İlim Tahsili gayesi ile on altı yaşındayken Merâkeş'e gitti. Kırk yıl kadar Merakeş yakınlarındaki Igilliz Dağında kaldı. Sultan Mansur'un daveti ile halvetini tamamladı ve 580/1184 yılında Merâkeş'e geldi. 601/1205 yılında gerçekleşen vefatına kadar müderris olarak hizmet etti. Cömertlik ve yardımlaşma esasına dayanan tasavvufî düşünceye sahip oldu. İbn Arabî bu özelliğinden dolayı kendisini Sahibü's-Sadaka olarak tanımladı. Varlık felsefesinde rahmet prensibini benimsedi. Gazalî, Abdülkadir-i Geylanî, Ebu Ya'zî ve İbn Hirzîhim'in tasavvufî çizgisini sürdürdü. Toplumsal sorunlara karşı duyarlı oldu. Sosyal huzurun sağlanmasına çalıştı. Geniş kitleleri etkisi altına aldı. Fikirlerinden dolayı resmi otoritenin takdîrini kazandı. Bu özelliğinden dolayı sistemine el-Mezhebü'l-Cûdî adı verildi. Merakeş'in manevî hamisi kabul edildi. Sebati Ricalden biri olarak ün saldı.

Anahtar Kelimeler: Ebü'l-Abbâs es-Sebtî, Merakeş, Fas, Sebati Rical, Sadaka, Sebte, Muvahhidler Devleti

Abu Abbas as Sabti who has been Know as a Chief of Generously Between Maghrib Muslim and his Islamic Mysticism Ideas

Abstract

Abu'l-'Abbas as Sabti was born in Sabta. He was Abu Abdillâh Muhammad al Fahhar's pupil at the six years. For more education He went to Marrakesh at the sixteen years old. He stayed in Igilliz mountain near Marrakesh for along forty year. With the Sultan Mansur's invitation He finished his solitude and came to Marrakesh in 580/1184. He was mudarris up to his death in 601/1205. His sufis idea was based on the generosity and helping. Ibn Arabî defines him as patron of sadaqa. He accepted to the mercy principle in his ontology idea. He continued ideas of Gazzalî and Abdülkadir Gaylanî and Abu Yi'zza and Ibn Hirzîhim. He interested in Society affairs and provided Society presence. He influenced the wide masses. He earned trust and appreciation of Almohad Authority by his ideas. Finally his system was classifed as al madhab al judî. He was Marrakesh's Saint. He was one of seven saints.

Key Words: Abu'l-'Abbas as Sabti, Marrakesh, Marocco, Seven Saints, Sadaqa, Almohad

*) Bu makale Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu tarafından sağlanan destekle hazırlanmıştır.

*) Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğr. Üyesi
(e-posta: kozkose@cumhuriyet.edu.tr, kadirozkose@gmail.com)

Giriş

Ebü'l-Abbâs es-Sebtî, Murabıtlar Devleti'nin (454-541/1062-1147) sonu ile Muvahhidler Devleti'nin (525-668/1130-1269) ilk dönemlerinde yaşamıştır. Sebtî'nin, memleketi Sebte'den Merâkeş'e geliş tarihi ile Merâkeş'in Muvahhidler Hanedanlığının eline geçiş tarihi aynı yıla rastlamaktadır. Muvahhidler'in hâkimiyetlerini sağlamaları ile Merâkeş kenti, yoğun bir ilmî hareketliliğe sahne olmuştur. Fıkıh, hadis, tasavvuf, tarih, coğrafya, felsefe, edebiyat, matematik ve tıp ilim dallarında önemli çalışmalar ortaya konulmuştur. İbn Rüşd, İbn Züher, Abdülvâhid el-Merâkeşî, İbn Tumart ve Ebû Ali Hasan el-Merâkeşî gibi seçkin devlet ve ilim adamları temayüz etmiştir¹.

Murabıtlar döneminin sonu ve Muvahhidler döneminin başında yaşayan Ebu Ya'za Yelnûr b. Meymûn (ö. 572/1177), Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail b. Hırzihim (ö. 559/1164) ve Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî (ö.594/1198) gibi meşhur sûfiler, Cüneydiyye ekolüne mensup kişiler olarak biliniyordu. Mağrib tasavvuf tarihinde bu dönemin ayrı bir yeri vardı. Merâkeş etrafında Ağmât, Nefis ve Şakir gibi çok sayıda ribat faaliyet yürütüyordu. Murabıtlar döneminde ribatlar daha çok kültürel kimlikleri ve güvenlik merkezleri ile temayüz etmekteydi. Bunlar, birer tekke veya zaviye kimliğinden çok medrese ve askerî karargâh niteliğine sahiptiler.

Murabıtlar döneminde İhyâ yakılmış², Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Hüseyin İbn Kasî (ö.546/1151)³, İbnü'l-Arif (ö.536/1141)⁴ ve İbn Berrecân (ö.536/1141)⁵ mihneleri gerçekleşmiştir. Dolayısıyla tasavvuf erbabının teşkilatlanmasına ve Merâkeş'te sûfî zaviyelerin inşasına fazla imkân olmamıştır. Fakat tüm bu yaşanan olumsuzluklar tasavvufun Merâkeş'e girmesine engel teşkil etmemiştir. Şehir özellikle Muvahhidler döneminde, sûfiler için bir mesken ve tasavvufî düşüncenin hâkim olduğu bir diyar haline gelmiştir. Merâkeş'in en eski sûfî merkezleri; Igilliz dağı, Ebû İshak ve Ğâr Ribatı ile Ebü'l-Abbâs es-Sebtî dergâhıdır⁶. Merâkeş kentinin hamisi kabul edilen maneviyat öderlerine sebatü ricâl/yedi evliya adı verilmektedir. Bunların isimleri sırasıyla şu şekildedir:

2. 1. Kadı İyâz (ö. 544/1149)

2. Ebü'l-Kasım Abdurrahman es-Süheylî (ö. 581/1186)

3. Yusuf b. Ali es-Sanhâcî (ö. 583/1187)

- × 1) Hasan Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî ve Mezhebühü fi't-tekâfüli'l-İçtimâî", *Da'vetü'l-Hak: Mecelletü'n-Şehriyyetin ta'nî bi'l-buhâsi'dniyye ve şu'ni's-sekafeti ve'l-fikri*, 2001, S. 361, s. 160.
- 2) Cemal Allâl el-Bahtî, *el-Hudûru's-Sûfî fi'l-Endülüs ve'l-Mağrib ilâ hudûdi'l-Karni's-sâbi'i'l-Hicri: Dirasetun tarihiyyetun fi mevaki' İbn Hamiri's-Sebtî mine't-tasavvufi ve'l-mutasavvifeti*, Matbaatu'-Halici'l-arabi, Tetvan 2003, s. 55.
- 3) Muhammed Şerif, *el-Mustefâd fi menâkibi'l-ubbâd bi-medineti Fes ve mâ yelîhâ ani'l-bilâdi li-Ebî Abdîllah Muhammed b. Abdilkerim et-Temîmî el-Fâsî - İnceleme-*, Kulliyetu'l-Âdâb bi'l-ulûmi'l-in-sâniyye, Tetvan 2002, I/42.
- 4) M. Necmettin Bardakçı, *Endülüslü Sûfî İbnü'l-Arif ve Mehâsinü'l-Mecâlis*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2005, 38-39.
- 5) Bardakçı, *a.g.e.*, s. 48.
- 6) Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 161.

4. Ebu'l-Abbâs es-Sebtî (ö. 601/1205)
5. Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (ö.869/1465)
6. Ebû Fâris Abdülaziz b. Abdülhak ed-Debbâğ el-Harrâr (ö. 914/1508)
7. Ebu Muhammed Abdullah b. Accâl el-Ğazvânî (ö. 935/1528)

Bu yedi şahsiyetten biri olarak es-Sebtî, İbnü'l-Arabî'nin ifadesi ile sadaka sahibi ki-
şi olarak tanınmaktadır. Sadaka vermeyi yaygınlaştıran tarikatı ise el-Mezhebü'l-Cûdî,
yani cömertlik yolu adıyla anılmaktadır. İşte biz bu makalemizde es-Sebtî'nin hayatı, ki-
şiliği ve tasavvufî düşüncesi üzerinde duracağız.

1. Tarihi Şahsiyeti

Merâkeş'in en büyük velilerinden sayılan es-Sebtî'nin tam adı, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Cafer el-Hazrecî es-Sebtî'dir. Aslen Arap olup 524/1130 yılının Cemâziyelâhîr ayında Sebte'de doğmuştur⁷. O zamanlar Sebte Murabıtlar'ın hâkimiyeti altında bulunmak-tadır⁸.

a. Tahsil Hayatı ve Tarîkate İntisabı

Kendisi fakir bir ailenin çocuğu idi. On yaşında babasını kaybetti. İleri düzeyde eko-nomik sıkıntılar çeken annesi, meslekî eğitim alması amacıyla, onu bir dokumacının yan-na çırak olarak verdi. Fakat es-Sebtî'nin ilme çok büyük bir merakı vardı. Rivayetle-rin nakline göre atölyeden kaçıp Ebû Abdillâh Muhammed el-Fehhâr'ın meclisine katı-lırdı. Kendisini takip eden annesi, azarlar ve işyerine dönmesini sağlardı. Durum defa-larca tekerrür edince, el-Fehhâr anneyi ikna etti. İlme hevesli olan delikanlının kazana-çağı aylık ücreti annesine ödeyip es-Sebtî'nin yanında kalmasını istedi⁹.

Ebü'l-Abbâs es-Sebtî'nin ilme iştiyakını fark eden el-Fehhâr, ona özel bir ihtimam gösterdi. Onun kısa zamanda yetişmesini sağladı. el-Fehhâr'ın yanında altı yıllık ögre-nimi sonucu es-Sebtî, Kur'ân hıfzını tamamladı, Arap dili ve edebiyatının inceliklerini öğrendi¹⁰. Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin risalelerini ezberledi¹¹.

es-Sebtî'nin hem hocası hem de şeyhi olan Ebû Abdillâh Muhammed el-Fehhâr, Seb-te'de medrese müderrisiydi. İbnü'z-Zeyyât'ın ifadelerine göre el-Fehhâr, Kadı İyâz'ın talebelerindendi. Kendisi hâlini gizleyen velilerdendi. Kadı İyâz'ın irşadı ile güçlü bir fi-raset ve feyze sahip olmuştu. Kıraat, Arap dili ve edebiyatı ve fıkıh ilimlerinde otorite

- 7) İbnü'l-Muvakkıt, Muhammed İbn Muhammed, *Ta'îru'l-Enfâs fi't-tarîfi bi's-Şeyh Ebi'l-Abbâs*, haz. Ahmed Mütefekkir, el-Vataniyyetu ve'l-Verakatu, Merakeş 2003, s. 20.
- 8) Muhammed Azîmân, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Sebte ve Devrühâ fi israi'l-fikri'l-İslâmî: Muhâda-râtü'l-Mihricânî's-Sekafiyî's-Salîsî İlezi Akade min 26 İla 28 İbril 1979*, Tetvan 1984, s. 255.
- 9) Ebû Yakub Yusuf b. Yahya et-Tâdilî İbnü'z-Zeyyât, *Kitâbü't-teşevvüf ilâ ricâlî't-tasavvuf*, tah.: Ah-med Tevfik, Menşûrâtü Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-Ulûmî'l-İnsâniyye, Rabat 1984, s. 459; İbnü'l-Mu-vakkıt, *Ta'îru'l-Enfâs*, s. 23-24; Abbas İbn İbrahim, *el-İ'lâm bi-men halle Merâkeş ve Ağmât mi-ne'l-a'lâm*, Rabat 1974-1980, c. I, s. 242.
- 10) Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 163.
- 11) Vincent J. Cornell, *Realm of the Saint: Power and Authority in Moroccan Sufism*, Austin: The Uni-versity of Texas Pres, 1998, 83.

idi. Takva ve vera'ı güçlü idi. Velâyeti zâhir, manevî nurları parlaktı¹². 586/1191 senesinde vefat eden el-Fehhâr'ın kabri, Titvan'da bulunmaktadır¹³. Ayrıca kendisi, *Şeyhü'l-Fakîh Ebû'l-Fazl 'Iyâz b. Musa el-Yahsûbî* isimli eserin de sahibidir¹⁴.

Ebû'l-Abbâs es-Sebtî'nin terennüm ettiği şu beyitler, onun şeyhi Ebû Abdillâh el-Fehhâr'a ne kadar çok düşkün olduğunu göstermektedir:

Gizli hatıralarımı sana özgü kıldım.

Sana gerçekten güçlü bir umut bağı ile bağlandım.

Hayata tam zamanında gelmişim.

Bana güç veren telkinleriyle oldu ilimden nasibim.

Yegâne dert ve tasam vardı.

O da senin yoluna baş koymaktı.

Benden hoşnut olmanı dilerim.

*Zira seni rehber bilmişim.*¹⁵

Ebû'l-Abbâs'ın iki ayrı tarikat silsilesi bulunmaktadır. Birisi ile İmam Gazali'ye diğeri ile de Abdülkadir Geylânî'ye bağlıdır. Şöyle ki:

1. Ebû Abdillâh el-Fehhâr - Kadî İyâz - Ebû Bekr b. el-Arabî - İmam Gazali ve Ebû Ya'zî.

2. Ebû Abdillâh el-Fehhâr - Kadî İyâz - Ebû Ali es-Sadeî - Abdülkadir Geylânî¹⁶.

Kendisi ismi geçen şeyhlere sadece neseben değil zihniyet olarak da bağlı kalmıştır. Örneğin sadaka yolu diye anılan mezhebi, pîri Ebû Ya'zî'den kalmazdır. Zira Ebû Ya'zî kazancının onda dokuzunu dağıtır, onda birini yanında tutardı. Bu uygulama es-Sebtî'de hem bir düşünce hem de yaşam felsefesi haline gelmiştir¹⁷.

b. İgilliz Dağındaki İnziva Hayatı

Ebû'l-Abbâs es-Sebtî ilme sevdalı ve meşayihâ hürmetkâr biri idi. Özellikle Mera-keş kenti, onun merak ettiği bir diyardı. Çünkü burası, şeyhine söylediği üzere ilim, hayır ve her türlü güzelliğin merkezi konumunda idi. Yeni kurulan bir devletin başkenti-

12) İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvüf*, s. 452.

13) Azîmân, "Ebû'l-Abbâs es-Sebtî", *Sebte ve Devruhâ*, s. 256.

14) İbnü'z-Zeyyât, *a.g.e.*, s. 452.

15) İbnü'z-Zeyyât, *a.g.e.*, s. 464. Şeyhi ile arasındaki özel hukuku yansıtan rivayetlerden bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz: 1. Daima soru sorar ve açıklamalar yapardı: Bir defasında (Nahl, 16/90) âyetinin mânâsını sorar. Hocasının verdiği cevapla tatmin olmaz ve ileride detaylı bir şekilde bahsedeceğimiz kendi yorumunu sunar. Bu duruma çok şaşırın hocası, "Bu delikanlının şanı yüce olacak." der. 2. Zeki bir öğrenci olarak tanınması: Öğrencilerini sınamak isteyen hocası, her birinin eline birer bıçak, birer de kuş verir ve bunları kimsenin görmediği yerde kesmelerini emreder. Hepsini veren kuşları keser ama Ebû'l-Abbâs es-Sebtî Allah'ın olmadığı bir yer bulamadığı için kesemediğini belirtip kuşu sağ getirir. Bu tutumu onun hocası indinde saygın konuma gelmesinde sebep olur. (Bkz. İbnü'l-Muvakkît, *Ta'tîru'l-Enfâs*, s. 23-24.)

16) İbnü'l-Muvakkît, *Ta'tîru'l-Enfâs*, s. 25.

17) Hasan Cüllab, *el-Hareketu's-sufiyyetu bi-Merakeş ve eseruha fi'l-edeb*, el-Matbaatu'l-verakatu'l-vataniyyetu, Merakeş 1994, c. I, 102; A.g.müellif, "Ebû'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 167.

di. Ebü'l-Abbas ilim tahsilini devam ettirmek ve Merâkeş meşâyihü ile tanışmak arzusuyla on altı yaşındayken, 540/1145 tarihinde, şeyhinden izin aldı ve Sebte'den ayrıldı. Hayatı boyunca kendisine eşlik ve hizmet edecek isim olan Mesûdü'l-Hac onun yol arkadaşlığıydı. Merâkeş'e giderken yol üzerindeki önemli kültür merkezlerinden biri olan Fes'teki Karaviyyîn medresesine uğradılar¹⁸. Bir süre burada gerçekleşen ilmî müzakerelere katıldılar. Sıkıntılı ve zorlu bir yolculuktan sonra Merâkeş'e kadar geldiler. Aynı yıl, Muvahhidler Murabıtlar'a karşı üstünlük kazanmış, Merâkeş kuşatılmış ve Murabıt Sultanı Taşfîn b. Ali öldürülmüştü¹⁹. Şehrin karışıklık içerisinde olması ve sûfi merkezlerinin daha çok şehir merkezinden ziyade Merâkeş'in yakın çevresindeki dış mahallerde bulunması dolayısıyla şehre giremediler. Zâhidlerin meskeni olarak kabul edilen Igilliz Dağına çıktılar²⁰.

Igilliz Dağı, Merâkeş'in kuzeybatısında yer almakta olup 527 m. yüksekliğindedir. Merâkeş kentinin tarihi incelendiğinde bu dağın, şehri hâkimiyetleri altına almak isteyen işgal güçleri ve direnişçiler açısından stratejik öneme sahip bir mahal olduğu görülmektedir. Şehir surlarının dışında olması, sessiz ve gözden ırak bir konumda bulunmasından dolayı Igilliz Dağı, âbid ve zâhid kişilerin sığınağı hâline gelmiştir².

6/12. asrın ikinci yarısında Merâkeş'in dört bir yanında, on bir adet önemli sûfi merkezi vardı. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Şehrin kuzey istikametinde Tâvûfî ve Takâyütât zaviyeleri.
2. Güney istikametinde Nefis ve Ağmât zaviyeleri.
3. Batı istikametinde Ribat Şakir, Ribat Ucdâm, Melfice ve Talğut zaviyeleri.
4. Doğu istikametinde Tamensûrat, Tasmâtat ve Tektînet zaviyeleri²².

Bu zaviyeler arasında sıkı bir temas, yoğun bir ilişki ve sürekli devam eden bir ziyaret trafiği vardı. Igilliz Dağı da bu özelliklere sahip bir mekândı²³.

Igilliz dağı zâhidlerinden sayılan ve burada tasavvufî eğitim veren şahsiyetlerden üçünün ismini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ağmâtü Rîke sûfilerinden Ebû Muhammed Abdülcelîl b. Veyhlân (ö. 541/1146)²⁴,

18) Fes'teki Karaviyyîn medresesi, İdrisîler döneminde, yani 245/859 tarihinde, Fatma binti Muhammed Abdullah el-Fihri adındaki bir kadın tarafından yaptırıldı. Üniversite, ismini, bulunduğu şehrin batı kısmında yaşayan Kirvaniyyûn halkından aldı. Karaviyyîn Üniversitesi asırlardır hiç ara vermeden, ilim merkezi olarak işlevini sürdürdü. Medresenin temeli atılırken de burasının "ilim ve fıkıh yuvası" olması amaçlanmıştı. (Bkz. Ahmed Sıdkı ed-Deccânî, *el-Hareketü's-Senüsiyye neşetühâ ve numüvvihâ fi'l-karni't-tâsi'i'l-aşer*, Kahire 1967, s. 46).

19) Muhammed Râbitatüddîn, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî ve mecâlî Merâkeş: Mülâhazâtün ve tesâülâtün", *er-Ribatat ve'z-Zevaya fi Tarihi'l-Mağribi*, Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-Ulûmî'l-İnsâniyyeti, Rabat 1997, s. 58.

20) Cüllâb, *el-Hareketü's-sûfiyyetü bi-Merâkeş*, c. I, s. 97.

21) Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 161.

22) Râbitatüddîn, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *er-Ribatat ve'z-Zevaya fi Tarihi'l-Mağribi*, s. 64.

23) Aynı yer.

24) Aslen Dükkâle bölgesindedir. İlim ve salih amel bakımından üstün liyakate sahip kişilerdendir. Şarka seyahatlerde bulunmuş ve silsilesi Ebû Zerri'l-Gıfârî'ye kadar uzanan bir şeyhe intisap et-

2. Ebû Lokman Yırzân İbn Yakub el-Esved (ö. 570/1174)²⁵,

3. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Temîm ez-Zenâtî (ö. 607/1210)²⁶.

Bu ve benzeri sûflerin yaşadığı İgilliz Dağına varan es-Sebtî, burada yarım kalan eğitimini tamamlayıp kendini ibadete verdi. es-Sebtî'nin İgilliz Dağındaki ikameti 541-580/1147-1199 arasında tam kırk yıl sürdü. İgilliz Dağında bu kadar uzun süreli kalmasının sebebini araştıran tarihçiler, şu hususların altını çizmektedirler:

1. Merâkeş'in işgal dönemi ve sonrasında karışıklık içerisinde olması ve güvenlik endişesinin yüksek olması.

2. Bir işe kalkışırken Allah'tan herhangi bir işaret almadan onu gerçekleştirmeyen büyüklerin âdeti gereğince, es-Sebtî'nin de şehre girebilme hususunda Allah'ın iznini beklemeye koyulması.

3. Eğitimi tamamlamamış olması.

4. Tahsil hayatından sonra tasavvufî icazetini alması.

5. İgilliz Dağında ikamet eden seçkin zümrenin meclislerinden ayrılmak istememesi²⁷.

Şeyhleri
İgilliz Dağında yaşadığı süre boyunca es-Sebtî, adı geçen ribat ve zaviyelerle sürekli temas hâlindeydi. Özellikle Tîr Ribatı şeyhi Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk Emgâr (ö.550/1152'den önce)'ı sık sık ziyaret ederd. Hatta kaynaklar es-Sebtî'nin şeyhleri arasında Ebû Abdillâh Emgâr'ı da saymaktadırlar²⁸. Uzun süreli halvet hayatı yaşadığı İgilliz'de es-Sebtî'nin başka hangi isimlerle görüştüğü, kimlerle temas kurduğu, kimlerden ders aldığı, ne tür bir halvet sürdürdüğü ile ilgili malesef yeterli bilgi ve belge bulunmamaktadır. Hayatına dair kaleme alınan eserler genelde menkabe ve kerametlerine değindikleri için hayatının bu safhası bilinmemektedir. Sadece ilim tahsili için Sebte'den

miştir. İgilliz dağına göç edip burada otuz yıl kadar fıkıh dersleri vermiştir. 541/1146 yılında burada vefat etmiştir. (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvüf*, s. 148-150.)

25) İbnü'z-Zeyyât, *a.g.e.*, s. 232.

26) Kendisi salih ve duası makbul bir kuldu. Ebû İbrahim es-Sifâc ve Ebû Lokman'ın sohbetlerine katılmıştı. (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, *a.g.e.*, s. 395.)

27) Abbas b. İbrahim, *el-İ'lâm*, c. I, s. 281; Râbitatüddîn, "Ebû'l-Abbâs es-Sebtî", *er-Ribatat ve'z-Zevaya*, s. 63.

28) ez-Zemmûrî'nin anlattığına göre, Şeyh Emgâr, ribatında bulunduğu sırada, yanına gayet yakışıklı, temiz yüzlü ve beyaz tenli bir delikanlı gelir. Aralarında ilmi müzakereler gerçekleşir. Ribatta hizmet eden dervişlerden biri yemeği hazırlar ve şeyhin huzuruna getirir. Delikanlının güzelliği ve cemalinden şaşkına döner. Şeyh hakkında kötü zanna kapılır. Derviş, yanlarında beklerken şeyhle delikanlı yemeklerini yerler. Yemeklerini yedikten sonra, gelen misafir şeyhten dua talebinde bulunur. Şeyh Emgâr dua ettikten sonra vedalaşırlar. O yabancı şahsiyet sahil kenarındaki ribattan çıkıp deniz üzerinde yürümeye başlar, derviş gördüklerine inanamaz. Şaşkına dönen dervişe hitaben şeyh; "*Nefsinin kötülüğüne aldanıp da Allahın veli kulları hakkında menfi tavır sergileme! Bil ki o delikanlı, şarkın ve garbın, karanın ve denizin velisi sayılacak olan Ebû'l-Abbâs es-Sebtî'dir. Âdeti gereği bugün bizi ziyarete gelmiştir.*" dedi. (Bkz. Muhammed İbn Abdulazim ez-Zemmûrî, *Behcetü'n-nâzirîn ve üsû'l-ârifîn ve vasiâtü Rabbi'l-âlemîn fi menâkibi ricâli Emgâri's-sâlihîn*, yazma, Bibliothéque Hassania (el-Hızanetu'l-Haseniyye), Rabat, no: 1358, v. 119; Cüllab, *el-Hareketu's-sufiyyetu bi-Merakeş*, c. I, s. 98, 159; "Ebû'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 164.

ayrılan ve sadece Cuma namazları için Merâkeş'e inen es-Sebtî'nin Igilliz Dağında umduğunu bulduğunu, maksadına ulaştığını ve kendisini burada kemale erıştirdiğini görmekteyiz. Sonraki dönemlerde bu yıllara dair anlatıları bu gerçeği temellendirmektedir.

c. Merâkeş Günleri

es-Sebtî'nin şehre gelişi, Halife Ebû Yusuf Yakub b. Mansur dönemine (580-595/1184-1199) rastlamaktadır. Fakat geliş tarihi ve sebebi hakkında farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bir takım kaynaklara göre, Igilliz Dağı'nda yaşayan ve Cuma namazları için Merâkeş'e gelen sūfilere dair pek çok haber kısa zamanda şehre ulaşmaktaydı. Hatta şehir halkı Igilliz şeyhlerinin hikmetlerini dinlemek ve ma'nevî nüfuzlarından istifade etmek için onların ziyaretlerine giderlerdi. En çok ziyaret edilen, sohbeti ile hemhâl olunan ve hikmetlerinin tesirinde kalınan isimlerin başında es-Sebtî gelirdi. Öyle ki onun şöhreti diyarları aşmış, onunla ilgili haberler sultanın meclisine kadar ulaşmıştı. Bunun etkisi ile sultan, Ebü'l-Abbas ile görüşmek istemiş ve kendisinin başkente yerleşmesini, kendisine tahsis edeceği medresede eğitim ve öğretim hizmetlerinde bulunmasını, kendisi için hazırlayacağı konutta ikamet etmesini arzulamıştır. Bunun üzerine halvetine son veren es-Sebtî'nin hayatının ikinci dönemi, yani celvet devresi başlamıştır²⁹.

Ebü'l-Abbas'ın hayatındaki en rahat dönem, bu safhadır. Bu zaman zarfında o, düşünce sistemini geniş sahalara yaymış, çarşı pazar dolaşp halkın güvenini ve sadakatini kazanmıştır. Halkı yardımlaşmaya teşvik etmiş ve en az bire on veren Allah'la ticaret yapmaya davet etmiştir. Sultan Mansur kendisine Agadir mahallesinde ve Kuteybiye Camii yakınlarında Funduku Mukbel adı verilen büyük bir konut tahsis etmiştir³⁰. Merâkeş'e geldiğinde evlenen es-Sebtî'nin çok sayıda erkek ve kız çocuğu olmuştur. Kaynaklar torunu Ebû Zekerîya'dan özellikle bahsetmektedir³¹.

29) İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvüf*, s. 455; Şerif, *el-Mustefâd İncelemesi*, c. I, s. 66-67. Bir diğer yaklaşıma göre ise Sultan Mansur, kardeşi Ömer'le amcası Süleyman'ı öldürmesinden dolayı vicdan azabı duyuyordu. Derviş veya dervişelerden biri ona Ebû Medyen'e gidip hâlini kendisine arz etmesini istedi. Bunun üzerine sultan da görüşme talebini Bicâye'deki Ebû Medyen'e iletti. Şeyh Tilemsen yakınlarına gelince hastalandı ve vefat etti. Elçiler durumu halifeye iletiler. Bu kez derdine derman olacak şahsiyetin Ebü'l-Abbas es-Sebtî olacağını bildirdiler. Bunun üzerine de Sultan Mansur, Ebü'l-Abbas'ı sarayına davet etmiştir. Bu ikinci görüş tarihi açıdan son derece tutarsızdır. Zira Ebû Medyen 594/1198 yılında vefat etmiştir. Ömer ve Süleyman'ın öldürülüşü ise 583/1187 senesindedir. Katledilme olayının akabinde vicdan azabına düşen sultanın, kendisini zühde verdiği, dünyevî arzularından el etek çektiği, yeme içmeden kesildiği rivayet edilmektedir. Bu sükutundan kurulmak ve çare aramak için sultanın 11 yıl gibi uzun bir süre beklemesi makul görülmektedir. Ayrıca Igilliz dağından ayrılış tarihi ile 594/1198 yılı da bağdaşmamaktadır. Zira vefat ettiği 601/1205 yılına sadece yedi yıl kalmış gözükmektedir. Kaynaklar, o hayattayken kızlarının evlendiğinden bahsetmektedir. Onun Igilliz'den indikten ve Mansur'la buluştuktan sonra evlendiği bilinmektedir. Özetle 580/1184 yılı olayların seyrine daha uygun görülmektedir. Sevenleri tarafından Ebü'l-Abbas'a paye vermek için onun şehre gelişi Ebu Medyen'le ilişkilendirilmek istenmiş olmalıdır. Zira Ebu Medyen, Mağrib'in kutbu ve tarikat erbabının seyidi kabul edilmektedir. (Bkz. Abdülvahid el-Merâkeşî, *el-Mu'ceb fi telhîsı ahbâri'l-Mağrib*, tah. Muhammed Said Uryân ve Muhammed Arabî el-İlmî, Kahire 1949, s. 278; Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 165; *el-Hareketü's-sufiyyetu bi-Merakeş*, c. I, s. 99,159)

30) Muhammed İbnü'l-Muvakkıt, *es-Sa'adetü'l-ebediyye fi'ta'rif meşâhiri'l-hadare'l-Merakeşiyye*, Casablanca 1936, II/7.

31) Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 166.

Kültürel hizmetlere öncelik tanıyan Halife Mansur, çok sayıda medrese inşa etmiş, inşa ettiği medreselere hazineden özel ödenekler tahsis etmiş, medrese öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılamış ve eğitim faaliyetleri ile yakından ilgilenmiştir. Muvahhidler döneminde şahsa özel inşa edilen medreselerden biri de es-Sebtî adına kurulan medresedir³². Burasının iâşe ve ibatesi bizzat Halife ödenekleri ile gerçekleştirilmiştir³³. Halife Mansur tarafından yapılan bu medrese, Ebü'l-Abbâs'ın manevî kişiliğine duyulan saygının bir göstergesidir³⁴. Ebü'l-Abbâs'ın bu medresede ders vermeyi kabul etmesi, Muvahhid idaresini benimsediğinin göstergesidir. Zira o, sohbet ve vaazlarında resmî otoriteye itaata sık sık vurgu yapar, ülke bütünlüğünün sağlanmasına, etnik kavgalara fırsat verilmesine ve asayişin teminine önem verir³⁵.

Sultan Mansur'la Ebü'l-Abbâs arasındaki bu özel dostluk, siyâsî otoritenin tasavvuf erbâbı ile yakın ilişki kurmasına ve Merâkeş halkı arasında tasavvufun neşv ü nema bulmasına yol açmıştır³⁶. Zira Halife Mansur es-Sebtî'yi sık sık ziyaret ederdi. Her ziyaret edişinde, şeyhin huzurunda bir hizmetçi gibi davranırdı³⁷.

d. Müderrisliği

Sultan Mansur tarafından kendisi adına yapılan ve Kuteybe Cami yakınlarında bulunan medresesinde Ebü'l-Abbâs es-Sebtî, Arap dili ve hesap ilimleri üzerinde dersler vermektedir. Fakat takip edilen ders kitapları ile eğitim metodu hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Kaynakların tespitine göre o, öğrencileri ile her gece bir araya gelmektedir. Derslerini yüksek sesle müzakere ederler. Onların gece boyu ses çıkarmalarından mahalale bekçileri rahatsız olurlar³⁸.

32) İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvuf*, s. 452.

33) İbnü'l-Muvakkıt, *es-Sa'adetü'l-ebediyye*, c. II, s. 7.

34) Râbitaduddin, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", s. 66-72.

35) İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvuf*, s. 455, 469; Şerif, *el-Mustefâd İncelemesi*, c. I, s. 68.

36) Abdüsselâm Ğarmîni, *el-Medârisü's-süfîyyetü'l-Mağribiyyetü'l-Endüsiyyetü fi'l-karni's-sâdisi'l-hicri*, Dârü'r-Reşâdi'l-Hadiseti, ed-Dârü'l-Beydâ 2000, s. 369-370; Muhammed er-Reşid Melîn, *Asrû'l-Mansûri'l-Muvahhidî ev el-Hayâtü's-siyâsiyye ve'l-fikriyye ve'd-dîniyye fi'l-Mağribi min seneti 580 ilâ seneti 595*, Matbaatü'ş-Şimâli'l-İfrîkiyye, Rabat, ts., s.256; Şerif, *el-Mustefâd İncelemesi*, c. I, s. 69.

37) İbnü'l-Muvakkıt, *es-Sa'adetü'l-ebediyye*, c. II, s. 8; Cornell, *Realm of the Saint*, s. 92.

38) et-Tâdilî medresede gerçekleşen müzakerelerin yol açtığı gürültüyü şu şekilde nakletmektedir: "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî Merâkeş'e geldiğinde Funduku Mukbel diye tanınan bir konakta oturuyordu. Burada Nahiv ve Matematik dersleri verir, karşılığında da ücret alırdı. Öğrenci yetiştirmesinden dolayı hazineden kendisine maaş bağlanmıştı. Merâkeş'in fakir ve kimsesiz öğrencileri ona bayıyurur, ondan ders alırdı. O da aldığı maaşın neredeyse tamamını onlara verirdi... Huzuruna gelip gidenler her geçen gün artmakta, bağlularının sayısı çoğalmaktaydı. Öğrencileri geceleyin medresede dersleri onunla müzakere ederdi. Ders müzakerelerinden dolayı öğrencilerin sesleri yükselirdi. Seslerin yükselmesinden ve tartışmaların şiddetinden gece bekçileri kapıya dayanırlardı. Medresenin kapısını çaldıklarında hizmetli kendilerine gerekli açıklamaları yapardı. Ona, 'Bu ne biçim bir bid'at? Biliniz ki geceleyin sesini yükseltenlerin cezası ölümdür.' dediler. Bekçilerden ikisi kapının önünde oturdu, güneş doğana kadar bekledi. Görevli gelip durumdan içeridekileri haberdar etti. Öğrencileri büyük bir korku aldı ve helak olacakları telaşına kapıldılar. Ebü'l-Abbâs, âdeti dışında ve hiç görülmediği bir şekilde öğrencilerinin bu garip haline gülmeye başladı. Seher vakti olduğunda öğrencilerinin yanından bir saat kadar ayrıldı, sonra tekrar gelip, 'Korkmayın! Allah'tan sizin bağışlanmanızı niyaz ettim. Kapıda sizi bekleyen o iki bekçi, Allah biliyor ya yarın

Bir diğer önemli nokta ise onun bu medresede verdiği derslerin adıydı. Kaynaklar ortak bir şekilde onun burada kimya, simya, matematik, hisab ve gramer dersleri verdiğinden bahsetmektedir³⁹. Bu da onun Igilliz Dağındaki günlerinde aldığı eğitimin rengini göstermesi açısından önemlidir. Onun bir diğer özelliği ihtiyaç sahibi öğrencilerine burs vermesi, öğrencilerine karşı şefkatli davranması ve onlara her konuda yardımcı olmasıdır. Zira o, bizzat kendi elleri ile öğrencilerine yemekler hazırlar, sofrayı bizzat kendisi kurar ve geceleri genelde medresede öğrencileri ile birlikte kalırdı⁴⁰. Zaviyede okunan virdler, Ebü'l-Abbâs tarafından hazırlanan bir Kâdiriye virdi idi. Sebtî bağlularının okuduğu evrad, özel hizblerin yanında sabah ve akşam defalarca tekrar edilen istiğfar, tesbih, tehlil ve salavattan ibaretti⁴¹.

Kaynakların tespitine göre Ebü'l-Abbâs es-Sebtî'nin tanınmış meşhur talebeleri şunlardır:

1. İbnü'l-Hakîm adıyla tanınan ve aslen Endülüslü olan Ebû Yakub Yusuf el-Hasenî el-Ensârî (ö. 605/1208). Şeyhinin vefatı üzerine ölene kadar derin üzüntü ve kederlere boğulduğu söylenmektedir⁴².

2. Ebû Bekr b. Müsâ'id b. Muhammed el-Lümfî: Uzun zaman Ebü'l-Abbâs es-Sebtî ile beraber oldu. İbnü'z-Zeyyât kendisi ile bizzat görüşmüş ve Ebü'l-Abbâs hakkındaki rivayetlerin çoğunu eserine ondan almıştır⁴³.

3. Oğlu Ebu Muhammed Abdullah b. Ebi'l-Abbâs⁴⁴.

4. İsa b. Şuayb⁴⁵.

Benabdillah, *Meâlimetu't-Tasavvufi'l-İslami* isimli eserinde *es-Sebtî'nin ed-Durrü'l-Manzûm, Zâyirace* ve 39 beyitten oluşan *Manzûmetun fi'l-Kimyâ* isimli üç eseri olduğundan bahsetmektedir⁴⁶.

öldürülecekler.' Ona; 'Öldürülmeyi hak edecek bir fiili işlemedikleri halde, onların bizi korkutması gibi onları korkuya sevk edecek bir ceza mı vereceksin? İyi ve kötü fiiller karşısında senin böylesi bir tutumu benimsemem olacak şey değil.' dediler. Bunun üzerine cevaben, 'Âlimler peygamberlerin varisleridir. Sizi korkutmaları büyük bir fecaattir. Onların hakkı öldürülmekten başkası değildir.' dedi. Bu söz üzerine şunları söyleyerek kendisi ile münakaşa ettiler: 'Bizi korkutmalarının bedeli nasıl ölüm olabilir?' Sonunda bizlere, 'Onların cezası her birine yüzer kamçının vurulmasıdır.' dedi. Abdullah Harraz, geceleyin Kuteybe Camiinin yakınındaki dükkânına gimişti. Dükkânına vardığında kapısının açık olduğunu fark etti. Dükkânının yanındaki iki beçiyi gördü. Dükkânı onların açmış olabileceğine şüphe etmedi. Güneş doğmadan önce onları sarayın meydanına götürdü. Ebu'l-Abbâs öğrencilerine, 'Sizi öldürmeye kalkışan beçilerin nasıl dövüleceğini gelin görün.' dedi. Onları izlemeye koyuldular ve onların her birine yüz kamçının vurulduğuna şahit oldular.' (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, *et-teşevvüf*, s. 455.)

39) Abbas İbn İbrahim, *el-l'âm*, c. I, s. 238; Muhammed el-Menûnî, *el-Ulûm ve'l-âdâb ve'l-funûn alâ ahdi'l-Muvahhidîn*, Rabat 1977, s. 49-52.

40) İbnü'z-Zeyyât, *et-teşevvüf*, s. 455.

41) Maalayneyn b. Muhammed Fâdil, *Nâ'ru'l-bidâyât ve tersifu'n-nihâyât*, Mısır 1931, 190-191.

42) İbnü'z-Zeyyât, *a.g.e.*, s. 404-405.

43) İbnü'l-Muvakkıt, *Ta'tîru'l-Enfâs*, s. 59; Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetî'l-Hak*, S. 361, s. 166.

44) İbnü'z-Zeyyât, *a.g.e.*, s. 464.

45) İbnü'l-Muvakkıt, *a.g.e.*, s. 59.

46) Abdulaziz Benabdillah, *Meâlimetu't-Tasavvufi'l-İslami*, Daru Neşri'l-Marife, Rabat 2001, c. II, s. 51-52.

e. Vefatı

es-Sebtî, 3 Cemâziyelâhir 601/1205 tarihinde Merâkeş'te vefat etmiştir. Vefatından önce türbesine kubbe konulmamasını, mezarının üstünün açık olmasını ve sade bir mezarda gömülmek istediğini vasiyet etmiştir. Buna rağmen, Merâkeş'teki Sidi Bel Abbas Türbesi, Mağrib'in Alevi Hanedanlığı tarafından görkemli bir anıt haline dönüştürülmüştür⁴⁷. Ebü'l-Abbâs es-Sebtî vefat ettiğinde yerine çocuklarından birini değil dostlarından Ebû Yakub Yusuf b. Ahmed b. Hüseyin el-Ensârî (ö.605/1208)'yi bırakmıştır⁴⁸.

47) Cornell, *Realm of the Saint*, s. 92.

48) Ebü'l-Abbâs'ı en güzel anlatan şahsiyet, halifesi Ebu Yakub Hakim'di. Onun hocasını yâd eden şiirlerinden biri şu şekildedir:

Musibetlere maruz kalınan geceler uzar da uzar
Üzüntü ve kederler ne biter ne tükenir.

Zaman içinde başımıza ne felaketler geldi.

Onun yâdı ile neredeyse dağlar yerinden oynayacaktı.

Acımız büyüdü, çoğaldı.

Onu kaybedişimizle hüznümüz genele şamil oldu.

Fakihimizi kaybımızla canımız çok yandı

Sabrımız tükendi, bir benzeri görünmez oldu.

Üzüntüm, feryadım ve hüznüm arttı

Ama üzüntü ve keder neyi geri getirecek ki.

Ölüm onu dünyadan çabucak aldı götürdü

O da ilim ve irfan namına ne varsa hepsini aldı götürdü

Güneş gibi gözümüzün önünden kayboldu gitti.

Ufuktan batışı ve her tarafı karanlığın kaplaması çabuk oldu.

Kendisinden bize yol göstermesini isterdik

O şimdi çekip gitti, rehberimiz kayboldu, ne yaparız artık?

Bize Hak yolunu o gösterirdi

Ama artık ne kendisine meyledeceğimiz ne de kapısını çalacağımız kimse kaldı.

Onun düsturu Kur'ân'dı.

Kur'ân ve hadisin buyrukları mihenk taşıydı.

İlmin neşrini sağlayan ocaktı

İlmin garipliklerini giderir, ilgi odağı olurdu.

Artık kim ilmî tetkiklerde bulunacak?

Kim servetin hakkını verecek, kim yetimleri koruyup kollayacak?

Konuştuğunda, sözünün etkisi ile

Onu özleyen bulutlar gözyaşı akıttırdı.

Bize ilim ve rahmet damlalarını çok sunardı

Damla ve hikmet sözleri sanki bir derya olurdu.

Onun irfanı ile cesetler hayat bulurdu.

Marifeti ile akıllar nimete gark olurdu.

Bizi ilim tahsiline sevk ederdi

Bitmek bilmeyen bir himmeti ve gayreti vardı.

Yanıdakilerle yetinmez, en uzak hanelere kadar giderdi.

Cimrilikten hoşlanmaz, cimrileri sevmezdi.

Ebü'l-Abbâs karar verdikten sonra ve yolun nereye varacağı belirsiz de olsa

Kerem ipini uzattıkça uzatırdı

Artık o aramızda yok. Gözler ağlamakta

Gözyaşları sel olup akmakta.

Keşke üzüntü ve kederle gelebilseydi

Ama bize düşen sabr-ı cemildi.

2. İlmî ve Mânevî Şahsiyeti

Kaynaklar es-Sebtî'nin sade bir dil kullandığından, söz ustalığından, mücadeleci ve hazır cevap bir kişiliğe sahip olduğundan bahsetmektedir. Kendisi güçlü bir lisana ve geniş boyutlu bir üsluba sahipti. Hazır cevap bir şahsiyetti. Tartışmaya koyulduğu kişilere karşı genelde üstünlük sağlardı. Gönülleri yakınlaştıran, sıradan kişileri de seçkin zümreleri de teshir altına alan, kendini inkâra kalkışanlarla konuşunca hemen ikna edebilen ve tesirinde bırakan bir kişilikte idi. Kur'an ve diğer kaynaklardan delilleri sözlerini destekleyen en önemli unsurlardı. Sözleri ile avam ve havas herkesi tesir altına alırdı. Kendisini inkâr edenler ve aleyhinde olan kişiler huzuruna gelince, onun hâlimden etkilenir, sözlerine güvenir ve kendisine bende olurdu⁴⁹.

İddia sahibi idi ama hak ve hakikatten ayrılmazdı. Baş olma sevdasına, riyaset kavgasına, liderlik hırsına ve önde olma çabasına girişenlere "keçiler" adını verir, dünya hırsına tamah edenlere ise "sütü bozuklar, yırtıcı kuşlar" diye hitap ederdi. Şiir dünyasında ve şairler arasında üstünlük yarışına girişilmiş olsa da gıybetle kesinlikle tahammül edemezdi. Bunun bir örneğini Ebu Yahya Ebu Bekr b. Müsâ'id el-Lumtî şu şekilde anlatmaktadır: "*Ebü'l-Abbas es-Sebtî'nin meclisinde kimse kimsenin gıybetini yapmazdı. Bir gün kendisine dedim ki: 'İbn Habûs⁵⁰ mu Ebu'l-Abbas el-Cürâvî⁵¹ mi daha güçlü şairdir?' Cevap vermekten kaçındı ve bana; 'İnsanların gıybetini mi yapmak istiyorsun?' dedi. 'Hayır o anlamda değil.', dediysem de bana şunları söyledi: 'Eğer her ikisi de yanımızda bulunsaydı birini diğerine üstün tutabilirdin. Gıybet; yanında bulunmayan kişiyi duyduğunda hoşlanmayacağı sözlerle nitelemendir.' Bir daha onun huzurunda böyle bir tutuma girişmedim."*⁵²

Huzurunda gazeller okunduğunda kendisi bu beyitlere, ibadet ve namaza dair şiirler söyleyerek mukabelede bulunurdu⁵³. Daima hakka riayet etmeye⁵⁴, hakikati dile getir-

Aramızda onun için can verecek kimseler vardı

Artık canlara kederlenmek kaldı.

Sabretmek en güzel yoldu

Zira yaratılmışların bekası yoktu.

Ölüm gerçeği adaletin bir gereği

Yegane adalet sahibi Allah'ın hakkımızda yazgısı.

Evlatlarım sabredin ve Hak'tan hayır murat edin

Sabredenlerin mükâfatı yarın büyük olacak.

Bulutlar kabrini sulamakta

O da aslına rücu etmekte. (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, et-teşevvüf, s. 461-463.)

49) İbnü'z-Zeyyât, et-Teşevvüf, s. 451.

50) Tam ismi, Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah'tır. Muvahhid kentlerinden Bulât'ın şair âlimlerindedir. 500/1106 yılında dünyaya gelmiştir.

51) Tam ismi Ebü'l-Abbas Ahmed b. Abdüsselâm el-Cürâvî'dir. Aslen Tâdile'dendir. Ben-i Ğafçûm kabilesindedir. Muvahhidiler dönemi Bulât'ının şairlerindedir. 606/1209'dan sonra vefat etmiştir.

52) İbnü'z-Zeyyât, a.g.e., s. 463.

53) Şairin "Devenin çadırını yükselttiler ve selam verdiler." şiirini işittiğinde kendisi şu beyitlerle mukabelede bulunmuştur:

"Namaz için ellerini kaldırdılar ve tekbir aldılar

Korkularından huşu ile terennüme başladılar.

meye çalışırdı⁵⁵. Çarşı Pazar dolaşır halkı namaz ve zekâta teşvik eder, onları hayra sevk ve kötülükten men ederdi. Bu uğurda nice sıkıntı verici yersiz sözlere tahammül gösterirdi⁵⁶.

Ahbâru Ebi'l-Abbâs es-Sebtî'de bahsedilen otobiyografik bilgilerin de gösterdiği üzere, şeyh halk nazarında saygı ile karşılanmakta, o da derslerini katılımcıların eğitim durumuna göre sunmaktaydı. Igilliz günlerinde bile talipleri peşini bırakmamıştı. Kendisine verilen hediyeleri sohbetlerinin akabinde fakirlere dağıtır ve sohbet sonrası ilgi odağı olmamak, el ve etek öpülmesine fırsat vermemek için sohbet mahallini hemen terk ederdi⁵⁷.

Ebü'l-Abbas beyaz bir tene ve güzel bir surete sahipti. Giyim kuşamı son derece muntazamdı. Kendisine eziyet edene bile iyilikte bulunurdu. Kendisine kötülük edene karşı hilm sahibi idi. Yetim, yoksul, fakir, miskin ve dullara karşı son derece şefkatli ve merhametli idi. İmkânı elverdiği ölçüde çarşı pazar dolaşır, halkı iyilikte bulunmaya, sadaka vermeye teşvik ederdi. İyilikte bulunmanın ve sadaka vermenin faziletine dair âyeti-i kerimeler okurdu. Kendisine sunulan sadaka ve hediyeleri yoksullara dağıtırdı⁵⁸.

Kaynaklar, ibadette Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)'ye, zühdde Dâvûd-ı Tâî (ö. 165/781)'ye, marifette Ebû Medyen'e ve himmette Ebü'l-Abbas'a benzeyen kimsenin görülmediğinden, onun eşyaya tesir eden himmet ve tasarrufundan bahsetmektedirler. Ona Kutub nazarı ile bakıldığı dile getirilmektedir⁵⁹.

3. Tasavvufî Düşüncesi

Ebü'l-Abbâs es-Sebtî, melâmî neşveyi, ilâhî neşe ve muhabbeti esas alan tasavvufî düşünceye sahipti. Meşhur halifesi İbnü'l-Hakîm, es-Sebtî hakkında kaleme aldığı şiirinde, onun fenâ ve istiğrak hâlinde, huzur makamında, aşk-ı ilâhîye meftun konumda ve

*Yaptıklarına ve ihmal ettiklerine pişman oldular
Gözyaşlarını sel olup akıtular.
İşte budur muttakilerin namazı.*

Gönlü sızlatan dili terennüm ettiren Hak erinin niyazı." (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, a.g.e., s. 463.

- 54) Birisi kendisini metheden bir şiir okuyunca, ona; "Bizi değil Allah'ı metheden şiir söyle.", demiştir. (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, a.g.e., s. 463.)
- 55) Vezir Ebu Bekr b. Kabtûrne'nin "Dostum, Kalk! Perişan esen rüzgâra bak!" mısraı ile başlayan otuz beyitlik şiirini işittiğinde şu beyitleri ile ona nazirede bulunmuştur:

*"Dostum, kalk! Kitabın rehberliğine bak!
Zikir ve secdeleri çok yapmana bak!
Seni secde halinde iken zelil gören
Allah'tan hudu' ile ebedi cenneti istedi
Kulların Rabbi geceleyin seni davet eder
Fazlının dileyene olduğunu beyan eder.
Kul davetime icabetle benden istesin
Kulum, yoksula fazlım sana nasıl olsun?"* (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, et-Teşevvuf, s. 463-464.)

- 56) Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetû'l-Hak*, S. 361, s. 166-167.

- 57) Abbas İbn İbrahim, el-İ'lâm, c. I, s. 36; Cornell, *Realm of the Saint*, s. 86.

- 58) İbnü'z-Zeyyât, et-Teşevvuf, s. 452.

- 59) Cüllâb, *el-Hareketü's-süfiyyetü*, c. I, s. 104.

(Tav.)
An Layih

Rabbi ile ünsiyet içinde olduğundan, hem şahsının hem de cemaatinin itaati şiar edindiğinden, Kur'ân ilmine vâkıf ve Kur'ân'ın nurâniyetine vâris bulunduğundan haber vermektedir. Ebü'l-Abbâs es-Sebtî'ye göre zulmânî ve nûrânî perdeler ancak aşk ehli olmak suretiyle ortadan kalkar. Aşkta samimiyet esrâr-ı ilâhiyenin celbini sağlar. Marifet bahçesine dalma zevki, yeme-içme zevkinden daha fazla iç açıcıdır. Kalbi rikkatli olan ve melekût âleminin sırları inkişaf edenler gayb âleminde feyizler edinmeye başlarlar⁶⁰. Ölüm döşeğinde bulunduğu sırada kendisine Kelime-i Tevhid getirmesi söylenir. O da elini kalbinin üstüne koyar ve "O, işte burada." diyerek ömür boyu kalbî diriliğe sahip olduğuna işaret eder⁶¹.

Âlemin bir gaye için yaratıldığını dile getiren es-Sebtî, âlemin varlık gayesini, Tanrı'nın bilinmeyi istemesi olarak görür. İbnü'l-Arabî'nin hubbî teveccüh/sevgi amaçlı yöneliş kavramına benzer tarzda, o da âlemin varlığını ilâhî rahmetin bir gereği olarak kabul etmektedir. Rahmet ile varlık kavramını aynı minvalde değerlendirmekte ve mümkünlerin Rahmet isminden ortaya çıktığını beyan etmektedir. Feyz-i Akdes ve Feyz-i Mukaddesi, Hak rahmetinin bir tecellisi olarak görmektedir. Mümkün varlıkların ilahî ikramla suret kazanmaları gibi varoluş sürecinin de ikram temeline dayanması gerektiğini söyler. Bu yaklaşımların bir örneği olarak İbn Rüşd'un tespitini sunabiliriz. Ebü'l-Abbâs es-Sebtî'nin mezhebi İbn Rüşd tarafından duyulur. Yolunun esaslarını öğrenmesi ve durum hakkında tahkikat yapması için Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. İbrahim el-Hazrecî'yi Kurtuba'dan Merâkeş'e gönderir. es-Sebtî hakkındaki tespitler kendisine ulaştırıldığında İbn Rüşd şu cevabı verir: "Bu adamın mezhebi, "el-vücûd yünfailü bi'l-cûdur." Yani varlık, cömertlikle ayakta durmakta ve varlık keremden kaynaklanmaktadır. Yaratılanın yaratılanlara rahmeti ikram iledir⁶². Ona göre infak, ikram ve cömertlik Yaratılan'la yaratılan arasındaki yegâne bağıdır. Vefatı esnasında da onun son vasiyeti sevenlerine çokça ihşanda bulunmalarını tembihi idi⁶³.

Özetle onun tasavvufî düşüncesinin mihverini tevekkül⁶⁴ ve ihşan duygusu⁶⁵ oluşturdu. Ebü Yahya el-Lumtî, konu ile ilgili şu anekdotu aktarır: "Ebu'l-Abbas'a bazı ida-

60) İbnü'z-Zeyyât, a.g.e., s. 404-405.

61) İbnü'z-Zeyyât, a.g.e., s. 464.

62) İbnü'z-Zeyyât, et-Teşevvuf, s. 454; Abbas İbn İbrahim, el-l'âm, c. I, s. 238.

63) Cüllab, el-Hareketü's-sûfiyyetü, c. I, s. 104.

64) Ebü Abdillâh b. Ebi'l-Abbas, babası Ebü'l-Abbâs es-Sebtî'nin kendi seyr u sülûk dönemi ile ilgili şunları anlattığını söylemektedir: "Henüz hayatımın başlarında genç biri idim. İnsanların tevekkülüne dair sözlerini işitiyordum. Sonra tevekkülün hakikati üzerinde tefekkür ediyordum, gerçek tevekkülün ancak her şeyi terk etmekle gerçekleştirilebileceğini anlamaya çalışıyordum. Allah'tan başka hiçbir şeyin bana zevk ve tat vermediğini gördüm. Esbabı terk ettim, tüm âlâkalardan uzaklaştım ve nefsimde mahlûkâta dair hiçbir âlâkanın kalmadığını gördüm. Gün boyunca tevekkül etmeye ve camîye devâma koyuldum. Dert ve açlık beni aşırı derecede zorlar oldu. Aslında bolluk ve refah içerisinde yetiştirilmiştim. Ama o esnada açlıktan adım atamaz hale geldim. Sonunda bir köy mescidi buldum. Pınardan abdest aldım, mescide girip yatıp namazımı kıldım. Cemaat mescitten çoktan çıkmış, ben namaz kılmak üzere mescitte kalmıştım. Açlıktan dermanım kesilmiş, yürüyecek hâlim kalmamıştı. İki rekât namaz kıldım, bir süre oturdum. Gece boyunca Kur'ân okumaya koyuldum. Kapı önünde iki kişinin konuşmalarını işittim. Cami yakınlarındaki bir evin kapısını çalan adam, ev sahibine, 'İneğimi gördün mü?' diye sormaktaydı. Komşusu da hayır deyince, adam, ineğinin kaybolduğunu ve çok üzgün olduğunu söylemekteydi. İkisi de köyün altını üstüne çevirdiler ama bir

reciler gelir, ne tür bir yol izlemeleri gerektiğini kendisinden sorarlardı. O da ihsan yolunu tutmalarını söylerdi. Bunu biraz açmasını, biraz daha açık konuşmasını istediklerinde, 'kendin için yapılmasını istediğini kölen için yapmandır' cevabını verirdi."⁶⁶

4. Sâhibü's-Sadakât İsmiyle Anılışı

"Veliler diyarı" olarak bilinen Merakeş kenti Ebü'l-Abbas es-Sebtî ismi ile özdeş koluma gelmiştir. İbnü'l-Arabî de Merâkeş'e vardığında bu zâtı ziyaret etmiştir. Sadakaya büyük önem veren es-Sebtî hakkında İbnü'l-Arabî sahibü's-sadaka tanımlamasını kullanmış ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: "[Ebu'l-Abbas es-Sebtî] bana Allah'ın kendisine vereceği her şeyi [ahiret yerine] bu dünyada vermesini istediğini ve Allah'ın da bunu kabul ettiğini anlattı. Böylece, sadaka [vermesinden gelen güç] sayesinde hasta kılabilir ve şifa verebilir, yaşatabilir ve öldürebilir, güçlendirebilir ya da zaafa uğratabiliyordu. [...] Sadece çeyrek dirhemlik (bir sadakadan gelen) sevabı Allah indinde saklı tutarak ahireti için ayırmış olduğunu söyledi. [...] Mübtediyken ben de böyle yapmış ve harikulade şeylere tanık olmuştum. Ancak benim durumumda ve benzerlerinde, bu hal Allah'tan bir talep söz konusu olmadan vaki olmuştur."⁶⁷

Kaynaklar Ebü'l-Abbas es-Sebtî'nin mezhebini sadaka prensibi olarak belirtmektedirler. Daveti her hâl ve şartta toplum fertlerinin birbirine karşı sorumluluklarının bilincinde olmalarını sağlamaya yöneliktir⁶⁸. Kendisi ile birlikte yaygınlaşan sofraya açma geleneği, ikramda bulunma arzusu, hastaların tedavisine yardımcı olma gayreti ve çiftçilere destek verme usulü takipçilerinin yolu kabul edilmiştir. Bilhassa hastaların, muhtaç kesimlerin, mağdur isimlerin, garipelerin, dul ve kimsesizlerin iltica ettiği isim olan es-Sebtî, her vesile ile muhataplarını vermeye, paylaşmaya ve yardımlaşmaya teşvik etmiştir⁶⁹.

türlü bulamadılar. Köylülerden kimisi belki de mescidin avlusuna girmiş olabilir deyince, gece yarısı gelip mescidin kapısını açtılar ve mescitte beni gördüler. Açlıktan perişan hâlimi fark eden ineğin sahibi bana, 'geceleyin bir şey yediğini zannetmiyorum', dedi ve eve gidip ekmek ve süti getirdi. Sonra tekrar çıkıp bana su getirmek üzere eve gittiğinde ineğinin evinde olduğunu gördü. Adam bu duruma şaşıtı kaldı, zira inek görülmeyecek bir yerde de değildi. Adam komşularına varıp dedi ki: 'İnek evdeydi Mescitte aç olarak geceleyen bu delikanlıyı doyurmam için Allah bana bir telaş verdi.' Adam yanıma geldi ve beni birlikte evine gitmem hususunda ricada bulundu. Ben de teşekkür edip hayır cevabını verince ayrıldı. Sabahleyin oradan ayrılıp yola koyuldum." (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, a.g.e., s. 454; İbnü'l-Muvakkıt, *Ta'tiru'l-Enfâs*, s. 24.

65) Yine öğrencilerinden Ebû Yakub Hakim de, "Siz ayrıldıktan sonra bizim ne yapmamız gerektiğine dair tavsiyede bulunur musunuz?" dediğinde Şeyh, "İhsandan başka çare yok" cevabını verir. Bunu söylerken boğazı düğümlenir ve neredeyse açıklamaya takat getiremez, ve konunun ciddiyetini tavı ile beyan ederdi. (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvuf*, s. 461.

66) İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvuf*, s. 461.

67) Claude Addas, *İbn Arabî Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, çev. Atilla Ataman, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2003, II. Baskı, s. 187.

68) Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 160.

69) Ebu'l-Hasan Ali b. Zekeriya b. Abdillâh Sebtî'nin sevdiklerini vermeye, infakta bulundukça yeni kapılarını açılacağını beyan sadedinde babası ile Sebtî arasında geçen şu konuşmayı nakletmektedir: "Bir gün babamla birlikte oturmaktaydım. Beraberimizde Ebu'l-Abbas es-Sebtî de vardı. Babama yetim biri geldi ve o kişiye bir şeyler vermesini istedi. Babam da kendisine yarım dirhem ver-

Ebü'l-Abbâs, "Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir."⁷⁰ âyetini infak kapsamında değerlendirmekte ve kendine özgü yaklaşımı ile şu şekilde yorumlamaktadır: "Buradaki emanet kavramı rızık anlamındadır. Gökler katındaki suyu, yani yağmuru sunmakta, yeryüzü bünyesinden bitkileri dışarı çıkarmakta, dağlar içinde besledikleri su kaynaklarını fışkırtmaktadır. Yani ne dağlar, ne yeryüzü ne de gökyüzü içindekileri tutmakta ve saklamaktadır. Fakat insan elinde biriktirdiklerini miskinlere sunmaktan kaçınmakta, paylaşmaktan uzaklaşmaktadır. O nedenle de zalim ve cahildir."⁷¹

Kur'ân âyetleri üzerine yoğun tefekkür, tezekkür ve tefekkür süreci yaşayan es-Sebtî'nin infak geleneğini şiar edinmesini sağlayan en önemli deneyim Nahl suresinin 90. âyetine getirdiği yorumda görülmektedir. Kendisi bu tecrübesini üç mertebede kazandığını söylemektedir. Birinci mertebede âyette geçen adaletin müşatara/denklik anlamına geldiğini dile getirir. Bu âdeti hayatında tatbik sadedinde, 540-560/1145-1165 yılına kadar tam yirmi yıl kazancının yarısını tasadduk ettiğinden bahseder. Uhuvvet çerçevesinde ele aldığı müşatara olayının eşit paylaşımı gerektirdiğini şu şekilde izah etmektedir:

"Kur'ân'dan öğrendiğim bir âyeti hem kalbime hem de dilime sunardım. Mesela, "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."⁷² âyeti üzerinde derin derin düşünüp şöyle dedim: 'Belki de bu âyet rasgele karşıma çıkmadı. Ben bu âyetin hükmüne râm olan bir kişi hâline gelmeliyim.' Garâibü't-tefsir kaynaklarına varıncaya kadar bütün tefsir kitaplarında bu âyetin yorumunu tahlil etmeye çalıştım. Sonunda bu âyeti Hz. Peygamberin ensarla muhacir arasında gerçekleştirmiş olduğu uhuvvet anlaşması çerçevesinde değerlendirdim. Ensar ve muhacirler Peygamberimizden kendilerine kardeşlik hükmününü gereğini öğretmesini istediklerinde Peygamber Efendimiz onlara eşit paylaşımı emretmişti. Anladım ki âyette kastedilen adalet, eşit paylaşımıdır. Sonra Peygamberimizin şu hadisini düşündüm: 'Ümmetim yetmiş iki fırkaya ayrılacak, biri dışında hepsi cahennemliktir. Benim ve ashabımın yolunu takip edenler kurtuluşa eren fırka olacaktır.'⁷³ Efendimiz bu hadisini ensarla muhacirleri kardeş yaptığı günün sabahında söylemiştir. Bunun üzerine ensar her şeylerini muhacirlerle eşit olarak paylaşmışlardır. Dolayısıyla anladım ki, onun ve ashabının çizgisi müşavere ve işârdı. Bunun üzerine, elime geçen her şeyi Müslüman fakir kardeşlerimle paylaşacağı-

di. Ebu'l-Abbâs, babama; 'Ona tam para ver!' dedi ve babam da yarım dirhemi geri alıp bir dirhem verdi. Ebu'l-Abbâs, 'O yarım dirhemi de ver. Allah onunla sana dört buçuk dirhemin kapısını açacak.' dedi. Daha yerimizden kalkmadan babamın yanında hizmetçi kadınlardan biri durdu. Babama, 'Beni tanıdın mı?' deyince, babam da kendisine, 'Hayır, sizi tanımıyorum. Siz kimsiniz?' cevabını verdi. Sizden Dâyy beldesinde dört buçuk dirheme bir halı almıştım. Sonra 559/1164 yılında ülkenin başına gelen felâketler Dâyy'in de başına gelmişti. Darmadağın olduk ve halınızın parasını veremedim. Şimdiye kadar üzerimde kaldı. buyurun, alın paranızı. Kadından bahsedilen miktarı alıverdi." (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, a.g.e., s 465-466.)

70) Ahzâb, 33/72.

71) İbnü'z-Zeyyât, et-Teşevvuf, s. 472.

72) Nahl, 16/90.

73) Ed-Dârimî, Sünenü'd-Dârimî, "Kitâbu's-Siyer", 75.

ma dair Allah'a yemin ettim. Bu âdetimi yirmi yıl sürdürdüm. Bu yolda sıdktan daha değerli bir olgunun olmadığımı anladım.”⁷⁴

Daha sonra âyet üzerine daha yoğun bir tefekkür süreci yaşadığında, adaletin denkliği ve eşit paylaşımı önerdiği halde, adalet üzerinde ziyade kılınan ihsanın hem eşitliği hem de îsârî öngördüğünü anlamıştır. Buna göre Allah'la yeni bir akit yapmış ve geri kalan kazancını üçe bölmüş, üçte ikisini fakirlere sarfedip üçte biri ile yetinmeye çalışmıştır. 560-580/1165-1184 yılları arasında tam yirmi yıl da bu bilince sahip olmanın çabasını göstermiştir. Bu tecrübesini şu şekilde değerlendirmektedir:

“Kırk yaşına geldiğimde bende başka bir anlayış belirdi. Âyet üzerinde tekrar düşünmeye koyuldum. Önceki tespitime ek olarak ihsan duygusunu algılar oldum. Allah'la aramda gerçekleşen akid sonucu az veya çok neye sahip olmuşsam üçte birini kendime ayırdım, geriye kalan üçte ikisini Allah yolunda infak ettim. Bu minval üzere yirmi sene amel ettim. Böylesi bir yargı bende halka karşı velayet ve uzlet içerisinde olmamı sağladı. İstedğim kişilerle dostluk kurmaya, dilediğim kişilerden kaçmaya başladım. Bu şekilde yirmi yıllık bir çaba sergiledikten sonra Allah'ın kullarına kıldığı farzların başında ihsan duygusunun geldiğini gördüm.”⁷⁵

Ebü'l-Abbâs burada da kalmaz. Nimete şükür makamı ile ihsan makamını da aşmak ister. Ele geçeni yedi eşit kısma ayırmaya çalışır. Bir kısmı Hakk'a ait, bir kısmı eşin, çocukların ve bakmakla yükümlü olduğu otuz iki kişinin hakkı, diğer kalanları ise ihtiyaç sahiplerine sarfeder. Bunu gerçekleştirmek için de tam on dört yıl çabalamıştır. Bu durum duanın kabulüne neden olmuştur. Şu sözleri ile de şükür mertebesinin yedide birlik taksimatı gerektirdiğini söylemektedir:

“Âyet üzerine daha derinlikli tefekküre daldım. Akıl etmeyen ve kavrayış yetisine sahip olmayan çocuk için verilen fîtr sadakasının nimete şükür anlamına geldiğini idrak ettim. Kendilerine zekât verilmesi gereken yedi sınıf insan olduğunu düşündüm. Dolayısıyla zekâtın farz oluşunu düşündüm. Kendilerine zekât verilen kişilere ihsan duygusu içerisinde yardım emnenin adaletin gereği olduğunu gördüm. Nefsimizin, eşimizin, akrabamızın, yetimlerin ve misafirlerin üzerimizde birer haklarının olduğunu düşündüm. Allah'la aramda gerçekleşen akid gereğince az veya çok sahip olduklarımdan yedide ikisini nefsimin ve eşimin hakkı olarak ayırmayı, geriye kalan yedide beşini diğer hak sahiplerine vermeyi itiyat edindim. Bu minval üzere on dört yıl yaşadım. Bu hüküm benim için gökyüzünde yankılanır oldu. Ne zaman 'Allahım' desem, Rabbim bana 'Lebbeyk' derdi. Bu durumun ömrünün son demlerine işaret olduğunu biliyordum. Altı yıl da bu hal üzerine geçirmek suretiyle yirmi yılı tamamlamış oldu. Vefat ettiği gün rahatladığını söyledi. Cenazesine katıldığım günü kaydettim. Yılların sayısını tasnif etmeye çalıştım ama altı yıl eksik çıkıyordu. Bu da muhtemelen aylardaki noksanlıktan kaynaklansa gerek.”⁷⁶

Mağrib sūfîlerinden bir kısmı sünnete öncelik vermiş, bir kısmı toplumun gereksinimlerini karşılamaya ve mazlumların haklarını savunmaya vurgu yapmış, bir kısmı ne-

74) İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvuf*, s. 459-460; Abbas İbn İbrahim, *el-l'lâm*, c. I, s. 242.

75) İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvuf*, s. 460; Abbas İbn İbrahim, *el-l'lâm*, c. I, s. 243.

76) İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvuf*, s. 460; Abbas İbn İbrahim, *el-l'lâm*, c. I, s. 244.

fis mücahedesine, bir kısmı hac organizasyonuna önem vermiş, diğer bir kısmı ise evlerinin ve zaviyelerinin kapılarını sonuna kadar açarak misafirlerin ve muhtaçların ağırlanmasına çalışmışlardır. Sonuncu zümrenin başlıca örneği olan Ebü'l-Abbâs es-Sebtî'nin tarikatına, "el-Mezhebü'l-Cûdî"⁷⁷ adı verilmiştir. el-Mezhebü'l-Cûdî, mahrumiyet içerisinde yaşayanların acılarına ortak olma ve sadakayı şiar edinme yoludur⁷⁸. Zira es-Sebtî, cömertliği tebcil ederken cimriliği ortadan kaldırmaya çalışmıştır⁷⁹.

Günlük ibadetlerin mümini kerem sahibi, civanmert, fedakâr ve hasbî kıldığını düşünen es-Sebtî'ye göre namazda alınan tekbirin anlamı, kalbi her şeyden boşaltmak, Allah hakkında zan üzere hareket etmemektir. Namazda rükû'a varmanın anlamı, paylaşmaktır. Orucun gerçek anlamı; tasadduk ve verme bilincine iştihak duymak, paylaşma açlığı taşımaktır. Haccın anlamı ise kişinin kendini her şeyden tecrit etmesi ve Allah için her şeyini feda edebilmesidir. Bu da ubudiyetin izharıdır. Cihadın sırrına gelince, Allah'ın rızasını kazanma uğrunda can bağışlamanın adıdır. Dünyevî sebeplere bağlılığı terk etmektir⁸⁰.

Sohbetlerinde en fazla üzerinde durduğu konu sadakadır. Sadakayı teşvik sadedinde sık sık sadakanın önemine dair âyet ve hadisleri beyan ederdi. Leyl suresinin 6. âyetine göre, dünya ve ahiretteki iyiliğin aslı ihsan, kötülüğün temeli cimriliktir, derdi. Yunus su-

77) Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İbrahim el-Hazrecî'den rivayetle et-Tâdîli, Sebtî'nin cömertlik usulüne önem verişini şu şekilde açıklamaktadır: "Ebu'l-Velid b. Reşid beni Gırnata'dan göndermiş ve Merakeş'te Ebu'l-Abbâs es-Sebtî'yi gördüğüm zaman gidişatını gözlemlememi ve kendisine bildirmemi istemişti. Onun mezhep ve tarikatını öğrenene kadar es-Sebtî'nin pek çok meclisine katıldım. Gördüklerimi Ebu'l-Velid'e bildirdim. Ebu'l-Velid bana dedi ki: 'Bu adamın mezhebi cömertlik üzerine kurulmuş, bu da eski filozoflardan falancanın görüşüdür. Herhangi bir iş için kendisine gelen kişilere sadaka vermesini emreder ve ona şöyle derdi: 'İnfakata bulun istediğin her şey senin olsun.' es-Sebtî'nin o kadar çok acayip halleri vardı ki ben bunun bir örneğini sundum." (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, et-Teşevvuf, s. 453-454.)

78) Bahtî, el-Hudûru's-Sûfî, s. 76.

79) Ebu Zeyd Abdurrahman b. Yusuf el-Hasenî tarafından anlatılan bir rüyada es-Sebtî'yi Peygamber Efendimizin tebcil edişini anlatmaktadır: "Rüyamda Peygamber Efendimizi gördüm. Kendisine, 'Ey Allah'ın Resulü! Seni her gece rüyamda görmek istiyorum.' dedim. O da 'Bu mümkün değil. Zira beni şarkta ve garpta görmek isteyen çoktur.' dedi. Kendisine şikâyetimi arz ettim ve fakirliğimden yakındım. Bana, 'Cimrilik senin için en kötüsüdür.' dedi. Yanınıza gizli velilerden, salih bir zat olarak tanınan ve elinde hiçbir varlığı olmayan Ağmatlı Ahmed b. Devnâs geldi. Öyle ki elbiselelerini bile çıkarıp tasadduk etmişti. Bizlere selam verip ayrıldı. Yine, 'Ey Allah'ın Resulü, ya buna ne demeli?' demem üzerine 'Cimrilik onun için de en kötüsüdür.' cevabını verdi. Hâlbuki onun isârına şaşır kalırdım. 'O zaman bize bu cimriliği açıkla.' dedim. Cevaben, 'Size ulemanın nakletmediği sözü söyleyeceğim. İçinizden birine iyilik yapma arzusu peyda olduğunda hemen akabinde başka bir hatıra gelir kendisini iyilikte bulunmaktan men eder. İlk hatır üzerine gerçekleşen tereddüt cimriliktir.' dedi. Kendisi hakkında hiç de iyi niyet beslemediğim Ebu'l-Abbâs es-Sebtî'nin durumunu sordum. 'O önde gidenlerdendir.' cevabını verdi. Biraz daha açıklamasını söyleyince, 'Yolu şimşek gibi geçenlerdendir.' dedi. Sabahleyin dışarı çıktığımda Ebu'l-Abbâs'la karşılaştım. 'Neler gördün, neler işittin?' diye sorunca, kendisine üzerine gelmemesini söyledim. Bunun üzerine o, 'Vallahi, neler olduğundan bahsetmedikçe seni bırakmam!' dedi. Kendisi ile birlikte İbn Müsâid'in dergâhına gittim. 'İlk akla geldiğinde tereddüt göstermek cimriliktir.' sözünü söyleyip kendisine olanlardan söz eder etmez, bir sayha attı ve oracıkta bayıldı. Ayılıp kendine geldiğinde bana; 'Ne zaman Mustafa (s.)'den nakledilen safalı bir söz açılrsa beni benden eder.' dedi." (Bkz. İbnü'z-Zeyyât, et-Teşevvuf, s.465.)

80) İbnü'z-Zeyyât, et-Teşevvuf, s.453; İbnü'l-Muvakkıt, Ta'îru'l-Enfâs, s. 29.

resinin 88. âyetinde bahsedilen Allah'ın Firavun ve hanedanlığını helâki, Allah'ın onları cimrilikleri ile tavsif etmesidir demektir. Hediyeleşme, yardımlaşma, sadak ve zekat verme ile ilgili hadisleri beyan ederek konuya açıklık kazandırır⁸¹.

es-Sebtî'nin sosyal yardımlaşma ve dayanışma için öngördüğü esaslar şunlardır:

a. Ziyafet

es-Sebtî, müritlerin, öğrencilerin ve misafirlerin ağırlanmasıya yönelik zaviyeler tesis etmiştir. Zaviyede serilen sofralar, ihtiyaç sahibi tüm halk kesimlerine açık bulunmaktadır. Özellikle kavşak noktaları, yol güzergâhları, badiyeler ve stratejik mahallerde kurulan zaviyelerde bu durum daha bariz bir şekilde görülmektedir. Sık sık müritlerine, ibadet ve tevfinin yolu ikramdan geçer, derdi. Yakın dostu Ebü'l-Hasan Ali b. Zekerriya'nın naklettiğine göre, mahallesinden bir kişiye yemek yediremediği, yardımda bulunmadığı zaman es-Sebtî'nin gözüne uyku girmez, boğazından lokma geçmezdi⁸².

b. Su Kaynaklarının Temini

Ebü'l-Abbâs es-Sebtî'nin vardığı yere su kaynakları teşekkül ettirmesi, onun keramet ve faziletinden sayılmıştır. Asafi, Tît ve Kûz Ribatları gibi önemli tasavvuf merkezleri aynı zamanda güçlü su kaynakları sayılırdı. Ticaret yolları üzerine kurulan zaviyelerde sebül ve çeşmelerin yapılması âdetlendi. Sıcak diyarlarda ve yağmurun çok az yağdığı sahalardaki zaviyelerde bile su kuyuları bulunurdu. Merâkeş kenti de su sıkıntısının çektiği yerlendendi. Muvahhidler su ihtiyacını karşılamak için kuyu açma çabalarına koyuldular. Fakat bunlar da beklentilere cevap veremez durumdaydı. Şehir halkı kuraklık ve su kıtlığına karşı velilerden dua talebinde bulunuyor, onların Hakk'a ilticasını istiyorlardı. Sevenlerine su kaynaklarını bulmalarını istediği kadar, kendisinden dua talep eden Merâkeş halkı ile birlikte yağmur duasına da çıkardı⁸³.

Kavmin efendisi su dağıtanıdır prensibi ile Muvahhid yetkililerini halkın su ihtiyacını karşılamaya teşvik ederdi. Şehirde sık aralıklarla ve yoğun bir tarzda yağmur yağmaya başlamasını, şehrin o dönemde su kaynaklarının çoğalmasını, halk, sadaka âdetini yaygınlaştıran es-Sebtî'nin kerameti saymışlardı⁸⁴. Kendisinden yağmur duasında bulunanlara o rahmetin, merhamete bağlı olduğunu, kimsesizlere merhamet etmeyene rahmetin nazil olamayacağını beyan ederdi.

c. İstişfa

İbnü'z-Zeyyât *et-Teşevviif* isimli eserinde Mağrib hastalarının evliyaya başvurduklarını, evliyanın tavsiye ve duaları ile şifâyâb olduklarını dile getiren pek çok rivayete yer vermektedir. Benzer bir şekilde İbn Kurfûz da *Ünsü'l-fakîr* isimli eserinde Tît ve Asafi Ribatlarında yaşayan Dükkâle evliyasına halkın sık sık müracaat ettiğinden, bunların nazar ve duaları ile hastaların moral bulduklarından, bedenî hastalıklarına bile çare olduklarından bahsetmektedir⁸⁵. Takat getirilemeyecek acılara ve hastalıklara düçar olanlar,

81) Cüllâb, *el-Hareketü's-sâfiyyetü*, c. I, s. 103.

82) İbnü'l-Muvakkît, *Ta'tru'l-Enfâs*, s. 56.

83) Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 170.

84) İbnü'l-Muvakkît, *Ta'tru'l-Enfâs*, s. 38-39.

85) Ebü'l-Abbâs Ahmed İbn Kurfûz el-Hatîb, *Ünsü'l-fakîr ve 'izzü'l-hakîr*, tah.: Muhammed el-Fâsî - Adolf Faur, Menşürâtü'l-Merkezi'l-Câmi'i li'l-Bahsi'l-İlmî, Rabat 1968, s. 71-72.

çalmadık kapı bırakmazlar. Harikalar bekler, çareler ararlar. Umud ışığının sönmelerini istemezler. İşte bu minvalde hastaların kapısını çaldığı isimlerden biri de es-Sebtî'dir. Kendisine bilhassa cüzam hastaları, migren hastaları, vücudunda kasılma hissedenler ve korkunç rüyalar gören hastalar müracaat ederdi⁸⁶. Ona göre, manevî fütuhata ermenin, bir velinin rahmet kapısını çalmanın, Hak'tan maddî ve manevî hastalıklarımıza şifa dilemenin yolu, hayır hasenatta bulunmaktır⁸⁷.

Sebtî'nin Merakeş fakirlerine sevimli gelen en önemli özelliği, yeri geldiğinde onlar için kendini feda etmekten çekinmemesidir⁸⁸.

d. Mazluma İnsaf ve Adaleti İkame Etmek

Muhtaçlara destek olan, açları doyuran, mazluma yardım eden es-Sebtî'nin yüzü suyu hürmetine kıtlık ve kuraklık zamanında halkın suya kavuştuğuna inanılırdı. Kendisi halim selim bir müşitti. O dönemde Muvahhid Hanedanlığı evliyanın himayesine büyük önem verirdi. Halkın derdine ortak olan, bir takım haksızlıkları sezinleyen veli şahsiyetler halkın sıkıntısını yetkililere iletirlerdi. Ebü'l-Abbâs es-Sebtî'nin mazluma destek olması ve adaletin ikamesi için çalışmasına yönelik örneklerden bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Hayatı boyunca kendisine eşlik eden Mesûdü'l-Hac, bir süre şehirde bir şahsın yanında çalışır. Fakat patronu ücretini ödemez. Bu duruma es-Sebtî, derinden üzüntü duyar ve dostunun hakkını arama çabası gösterir⁸⁹.

86) İbnü'l-Muvakkıt, *a.g.e.*, s. 41, 64-67.

87) Cüllâb, "Ebü'l-Abbâs es-Sebtî", *Da'vetü'l-Hak*, S. 361, s. 173. Anlatıldığına göre, fakir bir kadın Sebtî'ye gelip oğlunun cüzam hastası olduğunu söyler. Şeyh, "Kurtuluş akçesini ne kadar olduğunu" hatırlatır. Sahip olduğu yegâne para olan kırk bir dirhemi kendisine verir. Bunun üzerine şeyh parayı geri kendisine verip bununla salatalık almasını ve onları fakir fukaraya dağıtmasını, geri kalan sonucunu da oğluna yedirmesini söyler. Kadın şeyhin dediklerini yerine getirir. Delikanlı salatalığı yiince, midesi şişer ve kan ter içinde kalmaya başlar. Bir süre sonra uzun ve derin bir uykuya dalar. Uyandığında yılanın deri değiştirmesi gibi cildinin değiştiğini ve cüzamının iyileştiğini görür. Bkz. Abbas İbn İbrahim, *el-İ'lâm*, c. I, s. 262; Cornell, *Realm of the Saint*, s. 88.

88) Tasavvuf kaynaklarında yer alan örneklerin en göze çarpanı, Halifenin kız torununa karşı Sebtî'nin kendi kızı hakkında et-Tâdilî'nin anlattığı şu olayda görülmektedir: "Bir gün Halife Mansur'un kızı içeri girer, ağlar ve şeyhin huzurunda beklemeye başlar. Şeyh, 'Hanumefendi, sizi anlatan şey nedir?' diye sorar. Kadın cevaben; 'Aman efendim, benim bir kızım var, Allah bana ondan başka evlat vermedi. Şimdi ölümün eşiğinde bulunmaktadır. Eğer o ölürse, ben onun yokluğunda ne yaparım sonra.' der. Şeyh, 'Kurtuluş akçeniz nedir?' diye sorar. Kadın, 'Vallahi burada bin altın dinarım var.' der. Kesesinden yüz dinar çıkarıp şeyhin önüne kor. Şeyhin biri küçük diğeri yetişkin iki kızı vardı. Şeyh, kadına; 'Hanumefendi sizin kardeşiniz bunların hangisinin yaşına yakındır.' diye sorduğunda, 'Şunun akranıdır' cevabı ile şeyhin küçük kızını işaret eder. Eşini çağıran şeyh, ona; 'Allah'ın kulu olan şu kızını bana bin dinara satar mısın? Şu kadının kızının kurtuluşu için onu fidye verelim mi?' der. 'Aman Efendi, kim sevdiğinden ayrılmaya dayanabilir?' deyince, şeyh eşine; 'Allah için bin dinar vereceksin. Midesinin açlığını bastırmak, uykusuz kalan gözlerinin hakkını vermek gerekir.' der. Kadının merhamet hissini uyandırınca kadar eşini iknaya çalışan şeyh, küçük kızını kendisine hazırlar. Şeyh kızından annesi ile vedalaşmasını ister. Annesi yavrusunu alıp öpmeye başlar. Şeyh de küçük kızını alıp kucağına oturtur ve onu öper. Bir süre sonra Allah tarafından ruhu kabzedilir. Kadına, 'Hanumefendi, kalk ve evine git' der. Kadın evine vardığında kızının hiç hasta olmamış gibi oturduğunu görür." (Bkz. Abbas İbn İbrahim, *el-İ'lâm*, c. I, s. 265-266; Cornell, *Realm of the Saint*, s. 89.)

89) İbnü'l-Muvakkıt, *Ta'îru'l-Enfâs*, s. 34-35.

2. Yüksek sesle ders müzakeresi yapan öğrencilerine gece bekçilerinin eziyet etmesine dayanamaz ve öğrencilerini yalnız bırakmaz⁹⁰.

3. Gerçekleştirdikleri ticarî ilişkide devlete gümrük ödemesi yapmadıkları suçlaması ile Muvahhid Sultanı tarafından esir edilen Vehrân tüccarlarının hukukunu korur ve onları esaretten kurtarır⁹¹.

4. Hıristiyan korsanlar tarafından esir edilen ailelerin fidyelerini ödemek suretiyle onları esaretten kurtarır⁹².

Sonuç

Sebte'de doğup on altı yaşına kadar Sebte'de yetişen es-Sebtî, şeyhi el-Fehhâr'ın yanında güçlü bir eğitim almıştır. Şeyhinin tesiri ile İmam Gazâlî ve Abdülkadir-i Geylânî'nin yoluna sülûk etmiştir. İlim tahsilinde bulunmak ve zamanın mürşid-i kamilleri ile görüşmek arzusu içinde yola koyulmuş ve Merâkeş'e gitmek istemiştir. O dönemlerde Merâkeş'te Hanedanlık değişiminin yaşanması, kargaşa ve asayişsizliğin artması üzerine şehre girmek yerine şehir çevresindeki ilim ve tasavvuf merkezlerini ziyaret etmiştir. Şehrin batı istikametinde yer alan İgilliz Dağında tam kırk yıl ikamet etmiştir. Her ne kadar kimlerle temas kurduğu, kimlerden ders aldığı, ne tür kitaplar okuduğu hususları karanlıkta kalsa da buradaki ikameti sırasında hem rûhen hem de zihnen güçlü bir birikime erdiği bilinmektedir.

İgilliz Dağında bulunduğu süre zarfında çevredeki ribatları ziyaret etmiş, oraların sakinleri ile görüşmüş, Cuma namazları için şehre gidip gelişleri ile ismi şehir halkı tarafından da duyulmuştur. İgilliz Dağındaki dergâhı sürekli bir ziyaret akınına sahne olmuştur. Ünü ve şanı Halife Mansur'un sarayına kadar ulaşmıştır. Sonunda Halife tarafından saraya davet edilmiş, kendisine konut tahsis edilmiş, kendi adına inşa edilen medresede dersler vermesi istenmiştir. Devletin yakın desteğini ve takdirini alan es-Sebtî hayatını tedris faaliyeti ile sürdürmüştür.

Toplumun çeşitli katmanları ile yakın temas içerisinde bulunan es-Sebtî bilhassa fakirlerin derdi ile yakından ilgilenmiş, kimsesizlerin kimsesi, çaresizlerin çaresi ve gariplerin dostu olmaya çalışmıştır. Bir tasavvuf önderi olarak sevgiyi yolunun esası saymış, samimiyet, fedakârlık ve paylaşma duygusunu yaygınlaştırmak istemiştir. Toplumun zengin kesimi ile fakir zümresi arasında sağlam köprüler vücuda getirmeyi gaye edinmiştir. Velayet ve tarikat yolunda cimrilik kırıntılarının olamayacağını vurgulamış, bağlularını cömert olmaya teşvik etmiştir. Kurduğu zaviye teşkilatı, sebil kıldığı sofraları, su kaynaklarını yaygınlaştırması, dertlere derman olması ile sağlam toplum inşasına katkıda bulunmuştur. Tüm bu özellikleri ile kendisi "sahibü's-sadaka" olarak tanınırken, yolu da "el-mezhebü'l-cûdî" olarak bilinmiştir.

90) İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvuf*, s. 455.

91) İbnü'l-Muvakkıt, *a.g.e.*, s. 41, 51.

92) İbnü'l-Muvakkıt, *a.g.e.*, s. 42.